

ادبیات کودکان

(رشته علوم تربیتی)

طاهره جعفرقلیان

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و **کمک درسی** (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب

هفت

مقدمه

۱	فصل اول: تعاریف، تاریخچه، اهداف
۱۷	فصل دوم: ویژگی و کاربرد ادبیات کودکان
۳۳	فصل سوم: شناخت انواع خواندنی‌هایی داستانی و غیرداستانی
۵۵	فصل چهارم: شعر کودک
۷۹	فصل پنجم: بررسی کتاب‌های تصویری کودکان
۸۷	فصل ششم: بررسی نقد ادبیات کودکان
۹۷	فصل هفتم: بررسی منابع مذهبی و ادبیات کودکان
۱۰۹	فصل هشتم: تأثیر جنگ در ادبیات کودکان
۱۱۵	فصل نهم: نقش کتاب‌های کودکان در تعلیم و تربیت کودکان معلول
۱۲۵	فصل دهم: آشنایی با جوایز و سازمان‌های بین‌المللی
۱۳۱	فهرست منابع

مقدمه

قرن بیستم را قرن کودک نامیدند. روزی دنیای ما متعلق به بزرگ‌ترها بود و به کودکان به عنوان شخصیتی مستقل توجه نمی‌شد، اما امروزه کودکان به رسمیت شناخته شده‌اند و دنیای امروز و فردای آن، متعلق به کودکان است.

با توجه به نقش بسیار حساس کودک در سازندگی جامعه، شاخه‌ای نوین به نام «ادبیات کودکان» به کودکان اختصاص داده شده است.

در قرن حاضر، مستعدترین افراد توجه خود را به ادبیات کودکان معطوف کرده‌اند جان راو تاوانسند^۱ یکی از خوش‌فکرترین منتقدان نو می‌نویسد:

کودکان بخشی از بشریت هستند و ادبیات آنها نیز بخشی از ادبیان است.

کتاب حاضر با توجه به اهمیت مسئله کودکان در صدد معرفی ادبیات کودکان و ویژگی‌ها و نیازهای آنان به کسانی است که به نحوی با کودکان سروکار دارند.

هدف اصلی این کتاب وارد ساختن خواننده و دنیای کودکان می‌باشد. درس ادبیات کودکان برای رشته علوم تربیتی شاخه‌ی آموزش و پرورش پیش دبستانی و دبستانی در نظر گرفته شده است.

این کتاب در ۲ واحد درسی و در ۱۰ فصل تهیه شده و هر فصل شامل مباحث مختلف و مورد کودکان و ادبیات کودکان است.

در اینجا لازم است از کسانی که با رهنمودهای علمی خود در تهیه‌ی این مطالب مرا یاری رساندند قدردانی به عمل آورم. به‌ویژه جناب آقای ناصرقلی‌بوالحسنی که

1. John – Rowe Town send

زحمت ویرایش علمی کار را به عهده داشتند. همچنین مدیران محترم گروه‌های آموزشی علوم تربیتی و زبان و ادبیات فارسی و جناب آقای دکتر رضا مصطفوی. در خاتمه از سرکار خانم نیلا آخوندی کارشناس محترم رشته‌ی علوم تربیتی که در بسامان آوردن این مختصر صمیمانه کوشیدند سپاسگزارم.

«خدايشان تندرستی و شادكامی عنایت فرماید»

فصل اول

تعاریف، تاریخچه، اهداف

۱-۱ تعریف ادبیات

ادبیات را در لغت جمع ادبیه دانسته‌اند و در اکثر فرهنگ‌ها به دانش‌های متعلق به ادب، علوم ادبی، آثار ادبی، ادبیات گفته‌اند.

«ادب و ادبیات از ریشه لاتینی لیترا^۱ و به معنی مجموعه‌ی آثار ادبی یک ملت، یک کشور، یا یک دوره است و آن شامل ادبیات شفاهی، داستان‌ها، سرودها، روایات مربوط به سنن و آداب، مختصات ادبی، مشاغل ادبی، گروه ادبای یک کشور یا یک دروه و بالاخره ادبیات تطبیقی است»^۲.

البته ارائه تعریف کامل و جامع از ادبیات کار دشواری است چرا که ادبیات دارای زبان و اهداف و ابزار و شاخه‌های متفاوتی است و زبان ادبیات که عامل انتقال افکار و عواطف مردم به یکدیگر است و به شکل‌های مختلف و برای برقراری ارتباط بین افراد با تفاوت‌های فردی متعدد است.

ژان پل سارتر تعریف کاملی از ادبیات دارد و گفته است: «مجموعه‌ی تظاهرات هنری هر قوم که در قالب کلام ریخته شده ادبیات آن قوم به‌شمار می‌آید»^۳. به‌طور کلی ادبیات را به‌صورت زیر نیز تعریف کرده‌اند:

1. litrera

۲. حسینقلی کاتبی، ادب و ادبیات، بی‌جا، ص ۵۶.

۳. ژان سارتر، «ادبیات چیست؟»، ترجمه ابوالحسن نجفی، مصطفی رحیمی، زمان، تهران، ۱۳۴۸

«چگونگی تعبیر و بیان احساسات و عواطف و افکار به وسیله کلمات در اشکال و صورت‌های مختلف»^۱.

۲-۱ تعریف ادبیات کودکان

کلمه‌ی ادبیات و معنای مفرد و منفرد خود به تعاریف یاد شده اطلاق می‌شود، اما از آنجا که ادبیات را مجموعه‌ی آثار نوشته‌شده‌ای می‌دانند که محتوای آن معرف و ویژگی اصلی آن است، پس اضافه کردن واژه‌ی **کودکان** به ادبیات بیانگر ویژگی خاص آن است.

تعریف کلی ادبیات، با ادبیات کودکان تفاوت چندانی ندارد اما در ادبیات کودکان افراد کم تجربه مخاطب قرار می‌گیرند و عوامل چندی در آسیب‌پذیری و حساسیت موضوع دخیل است از جمله این عوامل می‌توان به محدودیت‌های زمانی و تجربی و عدم توانایی در دریافت رویدادهای متعدد در یک زمان و همچنین محدود بودن زمان دقت اشاره کرد.

با توجه به نیازها و محدودیت‌های کودک در سنین مختلف، آنچه به عنوان ادبیات کودکان خوانده می‌شود باید سازنده‌تر و از کیفیت ویژه‌ای برخوردار باشد. کودکان افرادی یگانه هستند و باید آنان را به صورت مستقل شناخت و پذیرفت. آنان الگوهای کوچک شده بزرگسالان نیستند بلکه افرادی هستند که نیازها و امیال و استعدادهای معین و خاص دارند.

تعاریف بسیاری از **ادبیات کودکان** شده است. **پل هازارد**^۲ ادبیات کودکان را شامل مطالبی می‌داند که هم برای کودکان و هم برای بزرگسالان تهیه شده، ولی البته این نوع مطالب در مورد کودکان گیرایی خاصی دارد.

بعضی معتقدند که کتاب‌های کودکان تنها برای کودکان نوشته شده است.^۳ در فرهنگ روان‌شناسی ادبیات کودکان به مجموعه کتاب‌های یا نوشته‌هایی

۱. علی اکبر شعاری‌نژاد، ادبیات کودکان، اطلاعات، تهران، ۱۳۶۴، ص ۲۸.

2. Paul Hazard

۳. آثار پلورسکی، بررسی ادبیات کودکان در کشورهای در حال رشد. ترجمه دکتر علی شکویی، نشر ناظم، تهران، ۱۳۶۳، ص ۴۳.

اطلاق می‌شود که به‌وسیله‌ی نویسندگان کارشناس و متخصص برای مطالعه آزاد تدوین شده و در تمام آنها ذوق و سطح رشد و نضج کودکان رعایت می‌گردد^۱.

آنچه مسلم است زمانی می‌توان تعریف جامع و مانعی از ادبیات کودکان بیان کرد که توجه خاص نسبت به تفاوت‌های فردی کودکان در مقایسه با بزرگسالان مبذول داشت همچنین هدف اصلی ارضای نیازهای روانی - اجتماعی کودکان را نیز نباید فراموش کرد. ادبیات کودکان می‌تواند فرصت‌هایی برای کسب تجارب و اطلاعات گوناگون برای کودک فراهم سازد، برای کودکان را در همه‌ی شئون زندگی پرورش می‌دهد و قدرت تخیل آنان را تقویت می‌کند و تجربه‌های متعدد و متنوعی در اختیارشان قرار می‌دهد و قدرت خلاقیت آنان را برانگیخته و پرورش می‌دهد.

همچنین ادبیات کودکان می‌تواند موجب رشد امیال کودکان شود و اثر عمیقی در فکر در روحیه کودک به جا گذارد. بنابراین نباید تصور کرد که با پایین آوردن سطح ادبیات معمولی می‌توان ادبیات کودکان خلق کرد، بلکه این نوع از ادبیات نیازمند هنر و مهارت ویژه‌ای است.

می‌بایست این را در نظر بگیریم وقتی می‌گوییم ادبیات کودکان منظور مجموعه‌ی کتب داستانی، شعر و کتاب‌های غیرداستانی است که تا سنین ۱۵ سالگی برای کودکان نوشته می‌شود که به‌طور غیرمستقیم به آنان آموزش می‌دهد. اگر آموزش به‌طور مستقیم باشد، دیگر چنین کتاب‌هایی در زمره‌ی ادبیات کودکان قرار نمی‌گیرد بلکه در محدوده کتاب‌های آموزشی خواهد بود.

۳-۱ تاریخچه‌ی ادبیات کودکان در جهان

در گذشته ادبیات کودکان به مفهوم امروزی خویش مطرح نبود چرا که کودکان را الگوهای کوچک شده بزرگسالان می‌دانستند و توجه‌ای به امیال و ویژگی‌ها و نیازهای خاص آنان نداشتند، اما امروزه با تغییراتی که در ارزش‌ها و مفاهیم به‌وجود آمده موضوع ادبیات کودکان یکی از موضوعات تخصصی تحقیق و مطالعه شده است و دیگر ادبیات کودکان قسمت کوچکی از ادبیات نیست.

تعیین تاریخ دقیق و معین به عنوان مقطعی مطمئن برای شروع ادبیات کودکان کار دشواری است اما با مروری بر تاریخ پیشینیان می توان نخستین زمزمه های مادران برای کودکانشان را به عنوان شکلی از ادبیات یا به عبارتی ادبیات شفاهی کودکان دانست. قصه و افسانه و نقل و حکایات و مثل ها و ذکر وقایع و حوادث و داستان سرایی و حتی لالایی های مادران در گوش فرزندانشان از قدیمی ترین وسایل پیوند بشر با تمدن و فرهنگ آباء و اجدادی است که نقش بسیار مؤثری در پرورش کودک ایفا می کند.

اصولاً توجه به علل و انگیزه های رفتار انسان از قرن هفدهم آغاز شد و از این زمان بود که استدالات منطقی جایگزین عقاید تحمیلی و تعصب آمیز گردید، تأثیر عقاید بزرگانی چون *جان لاک*^۱ فیلسوف انگلیسی که طبیعت انسان را تا حدی تحت تأثیر محیط می دانست، او در مورد کودکان اظهار داشت ذهن کودک مانند یک لوح خالی است که هر چه بیشتر روی آن نوشته شود، هوش کودک بیشتر می شود و یا *روسو*^۲ که عقیده داشت انسان فطرهً خوب است و فساد و انحراف او نتیجه ی تأثیر عوامل محیطی است، به این ترتیب مطالعه و تحقیق علمی (تجربی) در رفتار انسان و شناخت او آغاز گردید و به اهمیت دوران طفولیت و ویژگی های کودکان پی برده شد. آنچه را که روان شناسان کودک طی سال ها مطالعه ی کسب کردند، در آموزش مربیان و متخصصان آموزش و پرورش مؤثر واقع شد و آنان را متوجه این مسئله کرد که قبل از پرداختن به هر گونه فعالیت تربیتی باید به نیازها و استعداد های ویژه کودکان توجه شود.

از طرفی متخصصان آموزش و پرورش به بررسی تأثیر محیط های (غیرمدرسه یا به عبارتی غیررسمی) همانند خانواده - دوستان، کتاب های آزاد (غیررسمی) در رفتار و تجربه ی کودک پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که در پاره ای از موارد تأثیر این عوامل در رفتار و تجربه ی کودک بیش از مدرسه می باشد و حتی در بعضی موارد تأثیر عوامل رسمی را نیز تحت الشعاع قرار می دهد.

سرانجام، این پژوهش ها توجه به ادبیات کودکان را ضروری ساخت و رفته رفته

1. J. Locke

2. J. Rousseau

در کشورهای مختلف تهیه و تألیف کتاب‌ها و مجلات و ساختن کتاب‌های مخصوص کودکان شروع شد.

قرن هفدهم را می‌توان قرن آغاز تألیف کتاب کودک دانست از جمله کتاب‌های این دوره می‌توان کتاب «یادگاری برای کودکان» تألیف جیمز جانی وی^۱ را نام برد. او یک روحانی مسیحی بود. این کتاب در انگلیس منتشر شد و بیشتر صبغه‌ی مذهبی داشت.

در سال ۱۶۷۸ میلادی کتابی با عنوان «پیشرفت زوار» توسط جان بانیان^۲ نوشته شد. در این کتاب نیز علاوه بر آموزش مذهبی، به آموزش اخلاقی نیز توجه شده و قابل استفاده‌ی بزرگسالان و خردسالان بود. کتاب‌های دیگری نیز در این دوره نوشته شد که بیشتر در آن به آموزش اخلاقی کودکان به وسیله‌ی لفظ توجه شده بود.

در اواخر قرن هفدهم و در اوایل قرن هجدهم میلادی شارل پرو^۳ در فرانسه به جمع‌آوری داستان‌ها و افسانه‌های عامیانه پرداخت و با این کار اساس ادبیات کودکان را پایه‌گذاری کرد.

و نیز برادران گریم^۴ در آلمان به سراغ مردم کوچه و بازار رفتند از آنان خواستند تا برایشان قصه بگویند و افسانه‌ها و داستان‌ها را با زبان گفتاری مردم نوشتند، و مانند شارل پرو داستان‌ها کودکان را از آنها جدا ساختند.

در قرن هیجدهم قدم‌های مؤثری در این راه برداشته شد و کتاب‌هایی چون کتاب، «کودکان و مردان» اثر پل هازارد، نوشته شد. او در این کتاب می‌نویسد: وقتی ما مدت‌ها برای پیدا کردن لباس مناسب و مخصوص برای فرزندان خود فکر کنیم چرا نباید به فکر تهیه کتاب‌های مناسب برای ایشان باشیم.

در سال ۱۶۹۷ میلادی داستان‌های ساده‌ای مخصوص کودکان در فرانسه منتشر شد یکی از معروف‌ترین نویسندگان این داستان پرولیت^۵ نام دارد.

با انتشار کتاب امیل در سال ۱۷۹۲ میلادی اثر ژان ژاک روسو^۶ تحولاتی در رواج

1. James Janeway

2. John Bunyan

3. Charles Perrault

4. Jacob, Wilhelm Grimm

5. Prolet

6. J.J. Rousseau

افکار او و تغییرات انقلابی مردم به‌ویژه مریبان به‌وجود آمد.

برادران گریم قصه‌های عامیانه آلمان را در ۲ جلد در سال‌های ۱۸۱۲-۱۸۱۴ منتشر کردند. آنان قصه‌های خود را از روی روایات شفاهی و زبان قصه‌پردازان گردآوردند و آنها را ویرایش کردند و به کودکان عرضه داشتند.

البته ادبیات کودکان تا قبل از قرن نوزدهم به مفهوم متداول امروز رایج نبود تا اینکه در سال ۱۸۰۵ م *هانس کریستن اندرسن*^۱ که او را پدر ادبیات کودکان می‌نامند. مفهوم ادبیات کودکان را به معنی امروزی خود بیان کرد. او با استفاده‌ی خلاق از داستان‌های عامیانه، همچنین آشنایی با کارهایی که در دیگر کشورها در این زمینه شده بود تحت تأثیر آنها قرار گرفت و برای اولین بار شروع به نوشتن داستان‌هایی برای کودکان کرد. پیش از این بیشتر کتاب‌های داستانی کودکان جمع‌آوری و بازنویسی داستان‌هایی بود که از پدر بزرگ‌ها و مادر بزرگ‌ها شنیده می‌شد، اما داستان‌های اندرسن گرچه در بسیاری از موارد از افسانه‌های عامیانه الهام گرفته بود اما زاینده‌ی تخیل انسانی است که طعم سختی و فقر را چشیده و آن را با چاشنی عقاید مذهبی خویش به هم آمیخته و در قالب‌های مختلف تقدیم خوانندگان کرده است.

توضیح اینکه پدر اندرسن نقاش جوانی بود که به علت فقر هرگز موفق به ادامه تحصیل نگردید و حسرت نرفتن به دانشگاه موجب رنجش او می‌شد. او با خواندن کتاب‌های داستان و نمایشنامه و بزرگداشت علم و ادب از اوان کودکی در دل پسر خود شعله آرزوی تحصیل و علاقه به مطالعه را برافروخت.^۲

قرن بیستم را *قرن کودک* نامیده‌اند چرا که کودک‌سالاری در این قرن به سرعت رو به گسترش نهاد. در اوایل این قرن شخصی با نام مستعار *پرکاستور*^۳ تصمیم می‌گیرد برای پاسخ به کنجکاوی‌های کودکان نسبت به طبیعت، گروهی متشکل از متخصصین تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، علوم مختلف، طراحی و نقاشی از گردهم آورد و نتیجه‌ی کار این گروه به شکل آلبوم‌هایی منتشر می‌گردید که به‌نام «*آلبوم‌های پرکاستور*» مشهورند. جنگ جهانی دوم برای مدتی این فعالیت‌ها را متوقف ساخت.

1. Hans Christian Anderson

۲. ۳۹ مقاله درباره‌ی ادبیات کودکان، شورای کتاب کودک، تهران، ص ۳۹.

3. Pere Castor

جنگ و پیامدهای آن موجب بروز نظریه‌های جدید در تغییر جهت ادبیات کودکان شد چنان که از اواخر قرن بیستم رشد فلسفه دیویی یعنی آزادی در تجربه نیز تأثیر به‌سزایی در کتاب‌های کودکان داشت و موجب انتشار کتاب‌هایی در موضوعات و مطالب مختلف برای کودکان و نوجوانان شد.

رفته‌رفته با کنار گذاشتن تعصبات نژادی و ملی، مردم به فکر تفاهم و الفت بین‌المللی افتادند سازمان‌های و انجمن‌های بین‌المللی مختلف تأسیس شد. در رادیو و تلویزیون برنامه‌های ویژه کودکان و نوجوانان تهیه و روزنامه‌ها و مجلات مخصوص کودکان منتشر شد. همچنین کتاب‌های تصویری اولیه برای ارضای کنجکاوی کودکان به تصویر کشیده شد و اکنون در آستانه‌ی قرن بیست و یکم ادبیات کودکان خصوصیات متمایز از گذشته دارد و صرفاً برای جنبه‌های تربیتی و تفریحی نگاشته نمی‌شود، بلکه چون پلی بین کودک و سایر انسان‌ها و جهان پیرامون او می‌باشد.

۴-۱ تاریخچه‌ی ادبیات کودکان در ایران

ایرانیان از دیرباز به امر تربیت کودک توجه خاص داشتند و مطالعه در آثار تاریخی - ادبی ایران ثابت می‌کند که کمتر نوشته‌ای است که در آن به مسئله‌ی تعلیم و تربیت نپرداخته باشد، زیرا آنچه که در سنین ابتدایی کودک به او آموخته می‌شود در ذهن او حک می‌شود و زدودن آن کار آسانی نیست.

با وجود قدمت آموزش و پرورش در ایران، ادبیات کودکان به مفهوم امروزی خود طفلی نوپاست، شاید بتوان علت اصلی این مهم را توجه صرف به آینده کودک، بدون در نظر گرفتن زمان حال و همچنین طرز تفکر بزرگسالان نسبت به کودکان دانست.

البته ناگفته نماند که ادبیات عامیانه به شکل قصه‌ها و متل‌ها و افسانه‌هایی که مادران صادقانه در گوش کودکان خود زمزمه می‌کردند از سالیان دراز به‌صورت ادبیات شفاهی و غیرمکتوب رایج بوده است. در آثار مکتوب به جا مانده چون **سیاست‌نامه** و **قابوس‌نامه** و **گلستان** و **بوستان** سعدی و **مثنوی مولوی** و **اردشیر بابکان** ردپایی از تعلیم و تربیت کودکان وجود دارد.

در اکثر آثار نویسندگان گذشته زمامداری مملکت و آیین کشورداری و حکومت و مردم‌داری از ابتدای کودکی به امیرزادگان و شاهزادگان تعلیم داده می‌شد. اما ادبیات به مفهوم نوین خود نزدیک به یک قرن است که در ایران به وجود آمده است و شاید برای حرکت نخستین بار با جمع‌آوری همان ادبیات عامیانه و شفاهی به صورت مجموعه‌هایی شروع شد.

افرادی چون **صبحی مهتدی** برای اولین بار به گردآوری ادبیات کودکان از زبان ادبیات عامیانه پرداختند و در ادامه‌ی این حرکت کسانی چون **جبار عسگرزاده** (باغچه‌بان) شروع به نگارش کتاب به گونه‌ای خاص برای کودکان کردند.

با شروع جنبش مشروطه در راه تکامل ادبیات کودکان قدم‌های مؤثری برداشته شد از جمله کسانی که صاحب آثاری برای کودکان هستند، می‌توان از **حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی**، که از روشنفکران دوره‌ی مشروطه و از بنیان‌گذاران مدارس و مؤسسات فرهنگی در ایران است، نام برد. او نخستین کسی است که مبادرت به نشر کتاب‌های درسی در ایران کرد.

همچنین **نیما، ایرج میرزا - بهار - محمودخان ملک‌الشعرای صبا و میرزا علی‌اکبرخان صابر - طالبوف** نیز دارای آثاری در این زمینه‌اند.

نخستین گام برای طرح ادبیات کودکان از نظر تربیتی با انتشار مجله‌ی «**سپیده‌ی فردا**» در سال ۱۳۳۲ برداشته شد. این مجله از سوی دانش‌سرای عالی سابق تهران منتشر می‌شد که یکی از اهداف اصلی آن آموزش روش‌های نوین آموزش و پرورش به مربیان و معلمان بود.

در سال ۱۳۴۰ اولین کتاب درسی به نام «**اصول ادبیات کودکان**» به وسیله‌ی دکتر علی‌اکبر شعاری‌نژاد تدوین شد.

جهت ترویج و رشد ادبیات کودکان در سال ۱۳۴۱ «**شواری کتاب کودک**» کار خود را آغاز کرد، از جمله اقدامات این شورا انتشار کتاب «**گذری در ادبیات کودکان**» بود که روزبه‌روز بر کمیت و کیفیت کتاب‌های خود در این زمینه می‌افزود.

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، مؤسسه دیگری است که از سال ۱۳۴۵ فعالیت خود را در زمینه ادبیات کودکان آغاز کرد.

به همت این مؤسسات و واحدهای مشابه آنها امروز تعداد کتاب‌های خواندنی کودکان که به‌وسیله نویسندگان ایرانی نوشته شده بسیار قابل توجه است.

در همین سال‌ها اقداماتی برای ترجمه‌ی آثار خارجی مربوط به ادبیات کودکان انجام گرفت. کتب متعددی به‌وسیله‌ی افرادی چون علینقی وزیری، روحی ارباب و مهری آهی ترجمه شد. علاوه بر کار ترجمه، روزنامه و مجلات مختلفی انتشار یافت که **پیک، اطلاعات کودکان، کیهان بچه‌ها، رشد** جزء این دسته می‌باشند.

در این دوران سن مطالعه نیز تغییر یافت و تحولاتی در کتاب‌های درسی کودکان رخ داد. به‌علاوه نقد آثار کودکان در مجلات شروع شد.

از همین رو عده‌ای این دوره را **دوران شکوفایی** می‌نامند. از خصایص عمده‌ی این مقطع زمانی، توجه به ادبیات کلاسیک و عامیانه و واقع‌گرایانه است.

مهدی آذر یزدی مؤلف مجموعه **قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب** و زهرا خانلری صاحب داستان‌های دل‌انگیز ادبیات فارسی و مهرداد بهار، در این زمان به خلق آثاری برای کودکان پرداختند.

رسوخ شعر نوین در ادبیات کودکان در آثار **محمود کیانوش، پروین دولت‌آبادی و م.آزاد**، مشهود است.

از سال ۱۳۵۰ به بعد شاهد تحولات بی‌شماری در کشورمان بودیم. رشد روزافزون جمعیت سبب جوان شدن جمعیت و بالطبع افزایش نیازهای جوانان شد. همین امر سبب شد به درس ادبیات کودکان بیش از پیش بها داده شود و به‌عنوان یکی از دروس دانشگاهی مطرح گردید. لازم به توضیح است از سال ۱۳۴۳ این درس جزء یکی از رشته‌ی آموزش ابتدایی در واحد مکاتبه‌ای در دانش‌سرای عالی سپاه دانش سابق بود که بعدها به دانشگاه ابوریحان تبدیل شد، و در مدرسه‌ی شمیران سابق در رشته‌ی کارشناسی آموزش و پرورش قبل از دبستان و دانش‌سراهای تربیت معلم و مراکز تربیت مربی کودک و رشته‌ی کودک‌پاری نیز تدریس و از سال ۱۳۵۶ در سایر دانشگاه‌ها نیز جلساتی در این خصوص برگزار می‌شد.

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، نگرش و شیوه‌ای نو و تازه در ادبیات ایران و متعاقب آن ادبیات کودکان پدید آمد. از آن پس تحقیقات گسترده‌ای در

زمینه‌های عملی - اجتماعی - هنری به انجام رسید کتاب‌های فراوانی در زمینه‌ی قصه و داستان و شعر منتشر شد. مؤسسات گوناگون دست به‌دست هم دادند و با تشکیل نمایشگاه‌ها و اهداء جوایز مشوق کودکان و کسانی شدند که در این راه قدم برمی‌داشتند.

در زمینه‌های آموزش، نحوه‌ی ویرایش کتب کودکان و تربیت نویسندگان، انجمن‌هایی تشکیل شده و نقد بررسی آثار موجود راهگشای سیر تحول در ادبیات کودکان گردید.

انقلاب سبب هوشیاری و رشد ذهنی کودکان این مرز و بوم گردید و همین مسئله تحول همه‌جانبه‌ای را در ادبیات کودکان اقتضا می‌کرد. این تحولات در آثار کسانی که برای کودکان و به‌عنوان ادبیات کودکان مطالبی نوشته‌اند به خوبی مشهود است.

در زمینه ترجمه نیز با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی روز تحولی چشمگیر رخ داد. سازمان‌ها و مؤسسات نوپایی دست به فعالیت‌های جدید زدند که انتشارات **سروش** وابسته به صدا و سیما از این دسته‌اند.

به‌طور کلی در این سال‌ها به خصایص بارز و ارزنده‌ای از قبیل توجه خاص به جوانان و کودکان و افزایش تعداد کتابخوان و رشد کمی و کیفی کتاب‌های مربوط به آنان بر می‌خوریم.

جنگ تحمیلی ایران و عراق روند تازه‌ای در ادبیات کودکان به‌وجود آورد. خلق آثار منظوم و منثور در این زمینه و ظهور چهره‌هایی تازه در عرصه‌ی ادبیات جنگ، خودبایی تازه در ادبیات کودکان گشود که در جای خود و در بخش «**ادبیات کودکان و جنگ**» به‌طور مفصل از آن سخن گفته خواهد شد.

۵-۱ اهداف و وظایف ادبیات کودکان

«**برای مردم نوشتن افتخار بزرگی است**» این جمله از **میخائیل شولوخف**^۱ نویسنده‌ی بزرگ و نام‌آور جهان است. اگر باشولوخف هم عقیده باشیم باید بگوییم برای کودکان

1. M.A. Sholokhov

این پاک‌ترین انسان‌ها نوشتن افتخاری بس بزرگ و شورانگیز است.^۱
حال ببینیم چه اهداف والایی در این نوع نوشتن وجود دارد. پیش از بیان اهداف ادبیات کودکان باید بدانیم اصولاً از ادبیات چیست؟
اسمیت درباره‌ی هدف ادبیات چنین می‌گوید:

«ادبیات برای لذت بردن است برای غنی کردن زندگی شخصی و عمیق کردن بینش نسبت به ماهیت انسانی و تجربه‌ی انسانی است».

و اوکرلوند هدف از ادبیات را این گونه مطرح می‌کند:

«ادبیات باید برای برآوردن نیازهای خاص گروه‌های خاص از خوانندگان در یک زمان خاص عرضه شود، نتیجه آنگاه لذت بردن از زیبایی خواهد بود و این همان چیزی است که منظور ادبیات است. ذوق، فرهنگ و هدف‌هایی نظیر این‌ها سرانجام به خودی خود حاصل خواهد شد».

با توجه به تعریف اوکرلوند از اهداف ادبیات در می‌یابیم که هدف اصلی ادبیات ارضای نیازهای خاص گروه‌های خاص از خوانندگان است. به همین دلیل شاید به جا باشد تقسیم نیازهای انسان را که از سوی **لیپرت** طرح شده بیان کرد:^۲ او نیازهای انسان را به دو دسته تقسیم می‌کند:

۱. نیازهایی که به گسترش دید فرد بستگی دارد (پرورش استعدادهای تخیل، احساس، استدلال و...)

۲. نیازهایی که به شناخت جهان ارتباط پیدا می‌کند. (کسب دانش)

اگر کودکان را موجوداتی ترد و شکننده بدانیم و جهان آنان را سرشار از لذت و نشاط و زندگانی، باید بپذیریم که هدف ادبیات کودکان با توجه به جهان کودکان و نیازهای آنان جدای از اهداف ادبیات نیست بلکه اهدافی فراتر از آنچه که گفته شد در آن می‌گنجد. اما نیازهای کودکان با خواسته‌های بزرگسالان متفاوت است و ارضای خواسته‌های آنان باید با ظرافت و دقت خاصی صورت گیرد، تا اثر عمیق خویش را بر احساس و عواطف و حالات و روحیات کودک به جا گذارد و در مخیله‌ی او ضبط و

۱. برای توضیح بیشتر رک: آنابلورسکی، بررسی ادبیات کودکان در کشورهای در حال رشد، ص ۳.

۲. ۳۹ مقاله درباره ادبیات کودکان، ص ۳۱.

حفظ شود.

از نظر کیفی و هنری ادبیات کودکان در کنار ادبیات بزرگسالان جای شایسته خود را یافته است و ادبیات کنونی شامل مسایل و موضوعاتی است که پرورش روح و فکر و قلب بشر و رفع عطش ذوقی آن در یک عمر کوتاه، آمیخته با هزاران آرزو و گرایش، بدان وابسته است.

امروز، ادبیات را نه برای آن یاد می‌گیرند که فقط یادگرفته باشند، بلکه کارآیی آن بیش از پیش مدنظر قرار دارد.

از آنجا که ادبیات را پدیده‌ای اجتماعی می‌دانند، باید نیازهای این پدیده با جامعه‌ای که آن را می‌سازد رابطه مستقیم داشته باشد، جامعه‌ای که آفریننده‌ی ادبیات است. پس ادبیات باید وسیله‌ای برای ارضای نیازهای جامعه نیز باشد و اما در جامعه کودکان، ادبیات کودکان باید نیازهای اصلی کودک را ارضا نماید و اهدافی را دنبال کند. در اینجا به چند هدف مشخص و عمده اشاره می‌شود:

۱. شناساندن ذات باری تعالی به عنوان خالق و پدیدآورنده جهان هستی به کودک.
۲. خویشتن‌سازی: ادبیات کودکان باید بتواند کودک را به خود شناسانده و استعدادهای او را شکوفا سازد.

۳. شناخت محیط: کودک را با محیط و اطرافش آشنا سازد و نوع عکس‌العمل مطلوب او را در مقابل محیطش به او بیاموزد.

۴. لذت بردن: ایجاد شوق و شغف و شادابی و لذت مطالعه در کودک. تا انگیزه مطالعه در او برانگیخته شود. البته ایجاد التذاذ در کودک نباید از حد طبیعی خود فراتر رود که سبب جدایی او از اجتماع شود، بلکه بهتر است مطابق با موقعیت اجتماعی و سطح رشدش مطرح شود.

۵. آموزش: آموزش باید متناسب با سن و موقعیت کودک باشد و به صورت مستقیم یا پندو اندرز ارائه نگردد، بلکه باید در قالب قصه و داستان و به صورت غیرمستقیم طرح شود.

۶. عادت دادن کودک به مطالعه: از سن تولد تا سن ۱۲ سالگی عادت کودک به مطالعه بسیار مهم است. از ۱۲ سالگی به بعد علاوه بر عادت کودک به مطالعه و

کتابخوانی ضرورت مطالعه نیز باید به او آموخته شود تا آموخته‌ها را به عرصه‌ی عمل برساند.

۷. ارضای نیازهای عاطفی و روانی کودک: که نقش بسیار مهم و اساسی در شکل‌گیری شخصیت متعادل کودک دارد.

۸. برانگیختن نیروی کنجکاوی کودکان و نوجوانان در زمینه‌های مختلف عملی، اجتماعی، هنری و

۹. ارضای نیروی کنجکاوی کودکان در زمینه‌های مختلف علمی، اجتماعی، هنری

۱۰. ایجاد اعتماد به نفس کودک در علاقه‌مند ساختن او به آزادی و عدالت اجتماعی و آماده کردن وی برای مبارزه با هرگونه بی‌عدالتی اجتماعی.

۱۱. ایجاد روابط و تفاهم انسانی بین کودکان جهان.

۱۲. شکوفایی استعدادهای نهفته کودک.

۱۳. پرورش نیروی تشخیص و انتقاد در کودک.

۱۴. تقویت و پرورش نیروی تخیل کودک.

۱۵. پرورش ارزش‌های اخلاقی در کودک.

خلاصه‌ی فصل اول

ادبیات در لغت به جمع ادبیه و در اکثر فرهنگ‌ها به دانش‌های متعلق به ادب و علوم ادبی، آثار ادبی اطلاق می‌شود.

ژان پل سارتر در تعریفی کامل از ادبیات گفته است: مجموعه تظاهرات هنری هر قوم که در قالب کلام ریخته شده ادبیات هر قوم به‌شمار می‌آید.

- به‌طور کل ادبیات چگونگی تعبیر و بیان احساسات و عواطف و افکار به‌وسیله کلمات در اشکال و صورت‌های مختلف می‌باشد.

تعریف ادبیات کودکان با تعریف ادبیات به‌طور مطلق تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. در ادبیات کودکان باید به عواملی نظیر آسیب‌پذیری و حساسیت، محدودیت‌های زمانی، تجربی و عدم توانایی در دریافت متعدد در یک زمان، همچنین محدود بودن زمان دقت، توجه خاص داشت.

- قرن هفدهم را می‌توان قرن آغاز تألیف کتاب کودک دانست. از این زمان به بعد افرادی چون جیمزجانی وی، جان بانیان، شارل پرو و برادران گریم و پل هازارد و پرولت اقدام به فعالیت‌هایی در خصوص ادبیات کودکان کردند.

قرن بیستم نیز قرن کودک نامیده شد. ایرانیان نیز از گذشته‌های بسیار دور به مسئله تعلیم و تربیت کودکان توجه داشتند اما علیرغم قدمت آموزش و پرورش در ایران، ادبیات کودکان به مفهوم امروزی خود طفلی است نوپاست. افرادی چون صبحی مهتدی، جبار عسگرزاده، حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی، ... برای کودکان این مرز و بوم گام‌های مؤثری برداشتند.

اوکرونند هدف از ادبیات را برآوردن نیازهای خاص گروه‌های خاص از خوانندگان در یک زمان خاص می‌داند. بنابراین هدف اصلی ادبیات ارضای نیازهای خاص گروه‌های خاص می‌باشد. با توجه به نیازهای انسان و تقسیم‌بندی‌های متعدد آن از سوی اندیشمندان به‌طور کلی می‌توان اهداف ادبیات کودکان را به شکل زیر تقسیم کرد.

۱. شناساندن ذات حق
۲. خویشتن‌سازی
۳. شناخت محیط
۴. ایجاد لذت
۵. آموزش
۶. عادت دادن به مطالعه
۷. ارضای نیازهای عاطفی و روانی کودک
۸. برانگیختن نیروی کنجکاوی
۹. ارضای نیروی کنجکاوی
۱۰. ایجاد اعتماد به نفس
۱۱. ایجاد روابط و تفاهم بین‌المللی
۱۲. شکوفایی استعدادهای نهفته کودک
۱۳. پرورش نیروی تشخیص
۱۴. تقویت و پرورش نیروی تخیل
۱۵. پرورش ارزش‌های اخلاقی

خودآزمایی فصل اول

۱. ژان پل سارتر ادبیات را چگونه تعریف کرده است؟
۲. در فرهنگ روان‌شناسی ادبیات کودکان چگونه تعریف شده است؟
۳. هدف اصلی از انتشار مجله «سپیده فردا» چه بود؟